

**Monika Ben Mrad
Halina Grzymała-Moszczyńska**

Pomiędzy swoim a obcym

**Laboratoria akulturacji – życie rodzinne
Polek w związkach z muzułmanami**

**Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie**

Kraków 2026

*Mojemu mężowi Mohamedowi,
dzięki któremu możliwe jest szczęście.*

*Moim ukochanym córkom Ayi Sofi i Alinie Zahrze – z nadzieją,
że Wasze serca i umysły będą zawsze otwarte na różnorodność
i piękno świata. Obyście mogły budować mosty tam,
gdzie inni widzą tylko granice.*

Monika Ben Mrad

*Moim studentkom, z którymi pracowałam przez
te wszystkie lata, kiedy podejmowały badania ponad
i poza granicami geograficznymi, a niekiedy również
poza własną strefą komfortu.*

Halina Grzymała-Moszczyńska

SPIS TREŚCI

OD AUTOREK	9
PRZEGLĄD ZAGADNIEŃ	12
KWESTIE TECHNICZNE I ETYCZNE	13
1. PARY MIESZANE I MIESZANIE SIĘ SPOŁECZEŃSTW	15
LEGALIZACJA ZWIĄZKU Z OBCOKRAJOWCEM	46
2. PROCES MIGRACJI – PERSPEKTYWA AKULTURACYJNA	55
KONTEKST MIGRACJI	56
3. KULTURA I ŻYCIE CODZIENNE	71
KULTURY AZJI ZACHODNIEJ I AFRYKI PÓŁNOCNEJ	83
<i>Qaraba, kalima, kunya i musayara</i> – czyli charakterystyka relacji społecznych ...	89
Allocentryzm – emocje nakierowane na innych	94
<i>Easta</i> , czyli dobry pośrednik nie jest zły	96
ŻYCIE W TURCJI	98
Podziały społeczne i religijność	100
Zmiana rytmu życia i czasu	101
Rynek pracy i stosunki zawodowe	102
Prawa kobiet, edukacja i rola w społeczeństwie	104
Ubiór kobiet i seksualność	108
Relacje rodzinne i kultura Turcji	110
Konsumpcjonizm i podejście do własności	113
Kontakty z Polonią, relacje społeczne i bezpieczeństwo publiczne	114
Inne wyzwania i kwestie kulturowe	116
ŻYCIE W TUNEZJI	118
Podziały społeczne i religijność	119
Zmiana rytmu życia i czasu	122
Rynek pracy i siła rodziny	123
Prawa kobiet, edukacja i rola w społeczeństwie	125
Ubiór kobiet i seksualność	127
Relacje rodzinne i kultura Tunezji	129
Konsumpcjonizm i podejście do własności	131

Kontakty z Polonią	132
Bezpieczeństwo publiczne i inne wyzwania	134
ZWIĄZEK ROMANTYCZNY	135
4. RELIGIA, WIARA, DUCHOWOŚĆ	159
ROLA I MIEJSCE RELIGII W ZWIĄZKU	167
Religijność partnera	187
Wiedza na temat islamu	190
5. ODBIÓR SPOŁECZNY	197
REAKCJA RODZINY I ZNAJOMYCH W POLSCE	200
PRZYJĘCIE PRZEZ RODZINĘ PARTNERA	204
MEDIA I SPOŁECZEŃSTWO	208
6. RODZICIELSTWO	217
PODSUMOWANIE	235
ZAMIAST ZAKOŃCZENIA, CZYLI 20 POWODÓW, DLA KTÓRYCH TEN ZWIĄZEK NIE MA RACJI BYTU	253
OBAWY ZWIĄZANE Z RELIGIĄ I DUCHOWOŚCIĄ	253
OBAWY O DZIECI I RODZINĘ	255
OBAWY O RELACJĘ I PRAWA KOBIET	257
OBAWY O INTENCJE PARTNERA I TRWAŁOŚĆ ZWIĄZKU	259
OBAWY ZWIĄZANE ZE SPOŁECZEŃSTWEM I OTOCZENIEM	261
OBAWY ZWIĄZANE Z PRAWEM I BEZPIECZEŃSTWEM	262
DODATKI	265
SŁOWO O KULTURZE POLSKIEJ	265
ISLAM A CHRZEŚCIJAŃSTWO	269
BIBLIOGRAFIA	295
ZAŁĄCZNIKI: METODOLOGIA BADAŃ	345
INDEKS OSÓB.....	353
ABSTRACT	359
مُلَخَّص	363
ÖZET	367

OD AUTOREK

Książka ta jest efektem wieloletnich badań doktoranckich, a wcześniej magisterskich Moniki Ben Mrad i przeszło 13-letniej mentorskiej roli profesorki Haliny Grzymały-Moszczyńskiej. Praca wyrosła na kanwie doświadczeń zdobytych w krajach o dominującej kulturze muzułmańskiej. Mieszkając, studiując i pracując w Turcji i Tunezji (MBM) oraz podróżując po innych regionach Azji Zachodniej i Afryki Północnej (MBM), prowadząc badania w Turcji i Jordanii (HGM), wielokrotnie spotykałyśmy pary mieszane pod względem religijnym. Pary takie spotykamy zresztą również w Polsce i innych krajach europejskich. Zaintrygowało nas, jak różnice religijne – zwłaszcza między islamem a katolicyzmem – są postrzegane w kontekście życia prywatnego. Zauważyłyśmy, że istniejące opracowania naukowe na ten temat były szczątkowe, a co nie było zaskoczeniem, medialne narracje – zwłaszcza w dominującym dyskursie prawniczym w różnych krajach – często okazywały się mało wiarygodne.

Zainteresowała nas kwestia, jak osoby wchodzące w związek z osobą z innej religii negocjują swoją nową tożsamość w kontekście kulturowych i etnicznych uwarunkowań. Wiedząc, jakie stereotypy krążą wokół tego tematu, chcieliśmy zrozumieć, w jaki sposób Polki w związkach z muzułmanami budują poczucie spójności religijnej i życiowej oraz jak radzą sobie z wyzwaniami związanymi z wychowywaniem dzieci. Książka ta jest zatem próbą odpowiedzi na pytanie, czy w związkach mieszanych religijnie można w ogóle odnaleźć harmonię i spójność.

Celem badania była analiza funkcjonujących związków międzywyznaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem procesów tożsamościowych zachodzących w relacjach, które zostały przez Polki będące w tych związkach uznane za satysfakcjonujące i trwałe. Choć nie negujemy istnienia związków, które uległy rozpadowi z różnych przyczyn, ich analiza wykracza poza ramy niniejszego opracowania i stanowiłaby odrębne pole badawcze.

W ramach badań terenowych Monika Ben Mrad przyjrzała się również temu, jak wiele kobiet decyduje się na przyjęcie islamu i jakie motywacje stoją za tą decyzją. Zgłębiła trudności związane z balansowaniem między

poczuciem patriotyzmu a krytyką społeczną, często oskarżającą uczestniczki badań o zdradę narodowych wartości. Rozmówczynie podzieliły się swoimi refleksjami na temat zgodności polskich wartości z islamem oraz wyzwań, jakie napotykają w tych wielowymiarowych relacjach.

Jako autorki skupiliśmy się na zjawisku akulturacji zachodzącym w tych związkach, dążąc do szczegółowego opisanie kontekstu kulturowego codziennej rzeczywistości uczestniczek badań, charakteru ich migracji i wyzwań rodzicielskich będących konsekwencją mieszanych religijnie związków romantycznych. W badaniach przyjrano się ze szczególną uwagą religii, aby zrozumieć, jak myśl i praktyka ewoluują w tych relacjach, tworząc nowe, osobiste tradycje.

Wyniki badań pozwoliły zidentyfikować trzy kluczowe obszary negocjacji: tożsamość i praktyki religijne, wyzwania w związku oraz kwestie wychowania dzieci. W tych sferach partnerzy muszą podejmować wspólne decyzje i ustalać granice. Jak podkreślają Cerchiaro i współautorzy (2015), kwestia wychowania dzieci w mieszanych związkach stanowi szczególny punkt, który najlepiej ilustruje strategie negocjacyjne, dynamikę władzy oraz znaczenie rywalizacji w związku.

Rezultatem badań było odkrycie, że to, co w debacie publicznej bywa określane jako „mieszane”, niekoniecznie jest tak doświadczane w kontekście życia rodzinnego. Na dodatek to, co stanowi w związku mieszanym największą trudność, jest w zasadzie przemilczane w debacie publicznej. Są to mianowicie trudności z legalizacją związku i dostaniem wizy, długotrwały brak możliwości zarobkowania przez partnera oczekującego na legalizację pobytu, nierówność statusu społecznego oraz brak wsparcia i dyskryminacja ze strony polskiej rodziny i przyjaciół. Innym, nieoczekiwanym rezultatem prowadzonych prac było osobiste doświadczenie Moniki Ben Mrad, która w trakcie procesu badawczego sama założyła rodzinę polsko-tunezyjską. To osobiste wydarzenie sprawiło, że stała się pełnoprawną uczestniczką analizowanej rzeczywistości. Fakt ten pozwolił nam wzbogacić perspektywę badawczą o element autoetnograficzny, włączając nasze prywatne doświadczenia w tę wielokulturową i międzyreligijną mozaikę.

Analizując proces akulturacji religijnej, wykorzystywałyśmy wiedzę teoretyczną, własne doświadczenie w tej dziedzinie oraz starałyśmy się być wystarczająco elastyczne, aby przedstawić dogłębną i rzetelną relację z badanego zagadnienia i sprostać wszystkim wysokim oczekiwaniom. Przedstawiony obraz jest jednak, jak zawsze w badaniach społecznych, jedynie redukcją złożoności społecznej. Przybrana typologia nie obejmuje wszystkich możliwych przypadków, ale identyfikuje pewne powszechne, dające się uogólnić procesy, poprzez które przechodzą pary, by poradzić sobie

z różnicami. Próba zbalansowania stopnia ogólności obserwacji jest jednak niezbędna, by obserwacje mogły zostać włączone we współczesną debatę teoretyczną w naukach społecznych, a w dalekiej konsekwencji mieć wpływ na kształtowanie polityki. Pewne nieścisłości wynikające z uogólnienia niektórych kwestii są więc w przypadku tak wielowątkowego tematu nieuniknione, ponieważ stworzenie drobiazgowej analizy skutkowałoby zgubieniem ogólnych zarysów całego tematu. Chociaż dzisiejszy stan badań i stworzone do analizy akulturacji narzędzia nie pozwalają jeszcze na zdefiniowanie uniwersalnych praw rządzących tym zjawiskiem ani na przewidywanie ludzkich trajektorii w tym zakresie, to właśnie inwestycja w tę dziedzinę i jej rozwój daje nadzieję na to, że takie prawa zostaną ukonkretyzowane.

Kolejnym zarzutem wobec badań, który zapewne się pojawi, będzie stronniczość ich wyników i faworyzowanie islamu, co w oczach niektórych odbiorców będzie stało w sprzeczności z wymogiem bezstronności, akademickości i czystej naukowości badań. Pamiętać jednak należy, że w istocie zarówno psychologia społeczna, jak i socjologia są naukami ideologicznymi i nawet jeśli jako badaczki starałyśmy się sprostać założeniu neutralności, w praktyce spostrzeżenia tu zapisane są wynikiem prywatnych refleksji uczestniczek badań (a nie badaczek). Naturalne jest, że w udanych związkach międzywyznaniowych postawy wobec religii partnera często ewoluują w kierunku akceptacji lub pozytywnego nastawienia, co znajduje odzwierciedlenie w zebranych danych.

Zjawisko to można wyjaśnić kilkoma mechanizmami psychologicznymi. Po pierwsze, działa tu dysonans poznawczy: ludzie dążą do spójności między swoimi przekonaniami a doświadczeniami, a utrzymywanie udanego związku z osobą innej wiary przy jednoczesnym negatywnym stosunku do jej religii wywołałoby dysonans, który jest redukowany przez zmianę postaw na bardziej akceptujące. Po drugie, empatia i zrozumienie wynikają z bliskiego kontaktu z partnerem i jego kulturą/religią, co sprzyja dekonstrukcji stereotypów i prowadzi do bardziej zniuansowanego i pozytywnego postrzegania. Po trzecie, udane związki opierają się na wspólnych wartościach i celach, a akceptacja religii partnera jest często naturalną konsekwencją tych fundamentalnych zasad. Wreszcie, należy uwzględnić selekcję partnerów, ponieważ osoby o silnie negatywnych uprzedzeniach religijnych rzadziej wchodzi w udane związki międzywyznaniowe lub takie związki są mniej trwałe.

Mimo to jeśli przeanalizuje się tytuły prac dyplomowych i naukowych na różnych uczelniach w Polsce, można odnieść wrażenie, że praktycznie cała wiedza akademicka dotycząca muzułmanów skupia się na jedynie kilku

powtarzających się wątkach związanych z terroryzmem, szariatem i prawami kobiet, a więc na tematach głęboko politycznie zabarwionych¹.

Mamy nadzieję, że książka ta stanie się wartościowym źródłem dla badaczy i badaczek zajmujących się zagadnieniami akulturacji, synkretyzmu religijnego i migracji, inspirując do dalszych studiów i analiz. Liczymy również, że publikacja ta będzie przydatna dla osób zaangażowanych w kształtowanie polityk społecznych, wspierając budowę bardziej otwartych i zróżnicowanych społeczeństw. Pragniemy, by książka dostarczyła wsparcia osobom żyjącym w związkach biculturowych, oferując im możliwość spojrzenia na własne doświadczenia w szerszym kontekście oraz refleksji nad wyzwaniem i szansami takich relacji. Wierzmy również, że publikacja będzie pomocna dla osób rozważających wejście w związek z partnerem pochodzącym z kraju o większości muzułmańskiej, pozwalając im lepiej zrozumieć potencjalne wyzwania i możliwości. Wreszcie, mamy nadzieję, że książka przyczyni się do poszerzenia wiedzy i zmniejszenia uprzedzeń wśród rodzin i bliskich, dla których takie związki mogą być źródłem pytań i wątpliwości.

PRZEGLĄD ZAGADNIEŃ

Rozpoczniemy od przedstawienia ogólnego obrazu związków mieszanych religijnie w kontekście katolicko-muzułmańskim. Zarysujemy historie uczestniczek naszych badań, opisując dynamikę ich relacji oraz wyzwania, z którymi muszą się zmierzyć.

Ponieważ migracja odgrywa istotną rolę w życiu par biculturowych i jest kluczowym elementem procesu akulturacji, w kolejnym rozdziale poświęcimy uwagę adaptacji do nowych warunków życia.

Rozdział trzeci opowie o charakterystykach i różnicach kulturowych, które mogą mieć wpływ na codzienność w obcym kraju. Następnie przyjrzymy się, jak w praktyce wygląda życie codzienne par katolicko-muzułmańskich. Opiszemy ich rytuały, podział obowiązków i sposób organizowania wspólnego życia, uwzględniając różnice kulturowe, religijne i społeczne.

W czwartym rozdziale skupimy się na relacjach między katolicyzmem a islamem, zarówno na poziomie społeczno-kulturowym, jak i osobistym.

¹ W 2020 roku w ramach innego projektu Monika Ben Mrad przeprowadziła analizę tytułów prac magisterskich i doktorskich na uczelniach państwowych w Polsce właśnie pod kątem islamu i muzułmanów. Analizy pochodziły z 12 polskich uniwersytetów, w tym jednego niepublicznego, które na swoich stronach internetowych udostępniły Archiwum Prac Dyplomowych. Większość prac pochodziła z lat 2009–2018. Autorka znalazła 1892 tytuły powiązane tematycznie z wyszukiwaniem, z czego 42% dotyczyło terroryzmu i fundamentalizmu islamskiego, a jedynie 7% wielokulturowości.

Zbadamy, jak uczestniczki badań postrzegają swoją wiarę oraz w jaki sposób religia kształtuje ich codzienne życie i decyzje rodzinne.

Kolejny rozdział poświęcimy odbiorowi społecznemu związków bikulturowych. Omówimy, jak są one postrzegane przez rodzinę, znajomych, społeczeństwo i media, a także jakie stereotypy i wyzwania napotykają, szczególnie w kontekście polsko-muzułmańskim.

Na zakończenie przeanalizujemy rodzicielstwo, które stanowi centralny aspekt życia rodzinnego. Skoncentrujemy się na wychowaniu dzieci w kontekście dwóch różnych religii i kultur, negocjacjach dotyczących przekazywania wartości oraz tożsamości, a także na edukacji dzieci.

KWESTIE TECHNICZNE I ETYCZNE

Po pierwsze, przyjęliśmy zasadę, wedle której cytaty osób występujących w pracy anonimowo zostały opatrzone imionami, które w istocie są pseudonimami. Wydaje nam się, że takie cytaty są bardziej przyjazne dla czytelnika niż te z kodami lub numerami. Ponadto zawierają informację na temat długości trwania w związku w momencie udzielania wywiadu, pochodzenia partnera oraz kraju wspólnego zamieszkania. Nagrane wywiady po transkrypcji były zanonimizowane, to znaczy usunięto z nich zmienne identyfikujące uczestniczki badania, takie jak nazwy instytucji, miejscowości itp.

W kontekście dekolonizacji języka i rezygnacji z nomenklatury o zabarwieniu orientalistycznym będziemy posługiwać się terminem „Azja Zachodnia” w miejsce określenia „Bliski Wschód”. Termin „Bliski Wschód” jest historycznie zorientowany na Europę (wskazuje na pozycję regionu względem Europy, a nie jego faktyczne położenie geograficzne), dlatego przyjęcie neutralnego określenia geograficznego (Azja Zachodnia) jest bardziej precyzyjne i świadome.

Fragmenty Koranu zostały przytoczone w interpretacji² Musy Caxarxana Czachorowskiego z 2018 roku. Nie jest to jedyna³ polska interpretacja

² Ponieważ muzułmanie uznają Koran za cud (i'jaz al-Koran), twierdzą, że tekst Koranu nie powinien być izolowany od jego prawdziwego języka lub formy pisanej, bez zachowania tekstu arabskiego. Co więcej, język arabski, podobnie jak hebrajski czy aramejski, ma wiele znaczeń w zależności od kontekstu – co uniemożliwia adekwatne tłumaczenie na znacznie prostsze języki europejskie (patrz Sapir, 2010). Wedle islamskiej teologii Koran został intencjonalnie objawiony w języku arabskim, dlatego powinien być recytowany wyłącznie w tym języku. Tłumaczenia na inne języki są z konieczności dziełem ludzi i dlatego, zdaniem muzułmanów, nie posiadają już świętego charakteru oryginału. Ponieważ przekłady zmieniają znaczenie, nazywa się je „interpretacjami”.

³ W Polsce dostępne są jeszcze trzy inne oficjalne interpretacje (oraz niezliczone internetowe): najstarszy Koran w interpretacji Jana Murzy Taraka Buczackiego (z 1858 roku)

Koranu, nie jest też zapewne idealna. Wybrałyśmy tę wersję, ponieważ jest jedną z ostatnich, a więc napisana została współczesnym językiem polskim, poza tym przetłumaczono ją z języka arabskiego, a przy przekładzie jako konsultant teologiczny pracował mufti Rzeczypospolitej Polskiej Tomasz Miśkiewicz, nie jest to zatem jedynie przekład arabistyczny czy poetycki, ale również teologiczny.

Przytoczone fragmenty Biblii pochodzą z Biblii Tysiąclecia (2000), ponieważ jest ona obecnie najczęściej używana przez katolików.

Będziemy posługiwać się terminem „Arabowie”, jednak nie w rozumieniu semickiej grupy etnicznej, a mając na myśli wszystkie osoby, które czują przynależność do szeroko pojętego arabskiego kręgu kulturowego. Podczas gdy zdecydowana większość współczesnych Tunezyjczyków identyfikuje się jako Arabowie, są oni głównie potomkami Berberów i cywilizacji śródziemnomorskiej (Włochy, Turcja), a tylko nieco mniej niż 20% ich ogólnego materiału genetycznego pochodzi z dzisiejszego Lewantu w Arabii (Moncer i in., 2010).

Terminy arabskie oraz nazwy własne będziemy zapisywać w uproszczonej transliteracji, zbliżonej do fonetycznej wymowy w języku polskim, zamiast w skomplikowanej transliteracji lingwistycznej. Ma to na celu uczynienie tekstu bardziej przystępnym dla polskiego czytelnika. Dla ułatwienia odnalezienia oryginalnej terminologii po każdym słowie w transliteracji podajemy jego zapis w alfabecie arabskim (np. *haqq* (arab. *حَقّ*)).

Ponieważ wkład obu autorek do poszczególnych części był różny, w niektórych fragmentach analiz używana jest liczba pojedyncza, a w innych liczba mnoga.

był tłumaczony z języka francuskiego i zawiera liczne błędy, nieścisłości, archaizmy oraz nie zawsze trafne interpretacje. Są tam również wplecione komentarze i uwagi samego tłumacza, niebędące częścią oryginalnego tekstu Koranu, co z perspektywy muzułmańskiej czy naukowej jest niedopuszczalne. Kolejna interpretacja oryginału arabskiego jest najprecyzyjniejszym tłumaczeniem filologicznym przedstawiającym w przypisach kontekst historyczny, jednak pozbawionym interpretacji teologicznej i napisanym dość trudnym językiem. Kolejna interpretacja Jarosława Surdela (na podstawie interpretacji Alego Ünala z języka angielskiego) odzwierciedla konkretne podejście teologiczne i filozoficzne (ruch Hizmet Gülena), za co bywa krytykowana.